

Angermayer Károly könyvnyomdájának története

Pozsony

**A negyedszázados főnökjubiläum alkalmából
1896. évi július hó 1.**

**Irta:
ifj. Angermayer Károly**

*Szeretett édes atyjának
Angermayer Károly úrnak
szeretetteljes és hálados tisztelettel ajánlja fia*

A szerző.

Magyarország fennállásának ezredik évében a háladatosság és szívből fakadó fiúi szeretet készített arra ma, 1896. július 1-én, midőn szeretett édes atyám, Angermayer Károly, mint könyvnyomdájának főnöke 25 évi ernyedetlen munkájának és becsületes, fáradhatatlan tevékenységének gyümölcseire önelégülten visszapillant, hogy bemutassam könyvnyomdájának 125 éves múltját és saját tevékenységét mint annak tulajdonos-főnöke egy negyedszázadon át. Bírálgni fogják tevékenységét, de érdeme legnagyobb akkor lesz, ha tevékenységét igazságos ítélet illeti.

Magyar szellem és hazaszeretet lakik szép szülővárosom, az ősi Pozsony falai között. Itt, hol századokon keresztül a magyar királyok koronáztatása végbement és hol annyi kiváló történeti esemény játszódott le: itt lépte át a kereskedelem és ipar is a hazai sorompót.

Azon időben, midőn Gensfleisch zum Gutenberg János, a könyvnyomdászat feltalálója, Fust Jánossal egyetemben az első könyvnyomdát alapította Mainzban (1450), Corvin Mátyás volt a magyarok királya. Udvarában a világ legnevesebb tudósai és művészei csoportosultak. És így könnyen érthető, hogy Gutenberg művészete már az 1473. évben Hess András által otthonra talált a budai várban. A könyvnyomdászat további elterjedését hazánkban megakadályozta a XV. és XVI. századbeli török hódoltság szomorú korszaka, mely Mátyás alatt szerzett műveltségünkre is visszahatást gyakorolt. Már a XVI. század második felében létesültek hazánk nyugati és keleti részeiben ismét könyvnyomdák, melyek műveltségünk fellendítését elősegítették. Pozsonyban az első könyvnyomdát Magyarország tudós primása, Forgách Ferencz alapította 1604-ben, mely a feljegyzésekben mint »theologiai könyvnyomda« szerepel. Sőt itt már 1594-ben egy Walo János nevű vándor nyomdász is megfordult volna. Korabinsky Pozsony leírásában felemlíti, egész jogosan, hogy az első »nyilvános« könyvnyomdász Gründer Gottfried volt, ki 1666-ban alapította műhelyét; mert a »theologiai könyvnyomda« csak a primás és a papság igényeit elégítette ki. Rakovszky István a »Pressburger Zeitung« hasábjain kimutatja, hogy Zerwekh János volt Pozsonyban az első »Buech Trukher« 1678-ban. Bár az elsőbbség tekintetében nézeteltérést tapasztalunk, mégis bizonyos, hogy már a XVII. század legelején működött itt egy könyvnyomda.

Royer János Pál 1720-ban alapította Pozsonyban könyvnyomdáját, melyet, 1737. évben bekövetkezett halála után veje, Bauer Károly József nyomdai faktor »Royer özvegye« cég alatt továbbvezetett kiskorú fia, Royer Solanus Ferencz javára. Nagykorúságával a fiú átvette a könyvnyomdát és ettől azt 1750-ben a nagyhírű budai születésű Landerer János Mihály vette meg. E könyvnyomdát a halászkapu szomszédságában találjuk, mígnem Landerer az 1770. évben 33 ablakos házat építtetett a Grössling-utczában, a hol könyvnyomdáját és betüöntődéjét elhelyezte.

Landerer nagy szerepet vitt Pozsony város társadalmi életében is, mint üzletember pedig erélyes fellépésével sokat ért el. Így történt, hogy 1770. november 28-án egy Rochelt Antal nevű betüöntő a polgárjog megadását Pozsonyban alapítandó betüöntödére kérelmezte. Landerer tudomást szerezvén erről, rögtön folyamodványt nyújtott be Rochelt kérelmének elutasítására, melyet avval okolt meg, hogy ő nemrég saját könyvnyomdájával kapcsolatban betüöntődét is állított nem kis anyagi áldozatokkal és így csak a már meglevő üzlet károsítását látná az új betüöntőde alapításában. Inkább utasítsák Rochelt más hazai városokra, ugymint Budára, Pestre vagy Esztergomra, a hol szintén vannak könyvnyomdák, de a saját betüöntődéje az egyedüli Magyarországon. A városi tanács erre megtagadta a polgárjog megadását, a mit avval indokolt, hogy a közönség Landerer újonnan berendezett betüöntődéjével meg van elégedve és Rochelt Antal kérelmének teljesítése csak másnak kárára történhetik, a minek meggátolása végett a tanács ezt a határozatot hozta.

Ugyanez 1770. évben Pozsony városának jegyzőkönyveiben egy szerződésre bukkanunk, melyet az olműtzi születésű Patzkó Ferencz Borgia (Ágoston), kath. könyvnyomdai faktor (valószínűleg Landerer nyomdájában) a városi tanáccsal könyvnyomda alapítása végett köt. Augusztus 9-iki kelettel az udvari kamara azon kérdést intézi Patzkóhoz, vajjon fennállhat-e Pozsonyban két könyvnyomda? Az igenlő felelettel egyidejűleg Patzkó a szabadalom megadását kéri. Elnyervén ezt is, 1770. november 9-én Pozsony polgárává avatták, mely szertartásnál Pinterhofer Ferencz Xaver és Grafenberger János jelent meg mint tanu. Patzkó megalapította könyvnyomdáját és annak emlékéül kőbe vésette e sorokat: »Typographia Patzkoiana erecta An. Dni MDCCLXXI.« Ez emléktábla valószínűleg az 1780. évben történt költözködés alatt került a Ventur-utca 9. szám alatti házba, a hol ma Angermayer Károly könyvnyomdai intézete van, mert ez emléktábla még most is látható a szedőtermek feletti külső falban.

Ez emléktábla ösztönzött bennünket arra is, hogy Patzkó Ferencz Ágostont tekintsük könyvnyomdánk alapítójának; azonban ennek fia, Patzkó Ferencz József 1801. január 30-án elnyervén a polgárjogot, átvette e napon atyja könyvnyomdáját. Nemsokára, már 1807. április 7-én öccse, Patzkó Károly Mátyás 4700 ft p. p. megvette a könyvnyomdát és ez összeget az árvaházban fekvő tőkéjéből kérvényezte kifizethetni; mi neki engedélyeztetvén, június 12-én tényleg átvette a nyomdát. 1818. április 17-iki jegyzőkönyvi feljegyzés szerint Patzkó Károly Mátyás már akkor a nyilvános ápoltságban tartózkodott, tehát elszegényedett és a könyvnyomda is tönkre ment.

Néhány évvel ismét vissza kell mennünk a feljegyzésekben, hogy könyvnyomdánk tulajdonképeni alapítóját fellelhessük.

Először találkozunk Schauff Nepomuk János nevével 1790. november 15-én, mint egy mű szerzőjével és kiadójával, melynek címe: »Die Feierlichkeiten bei der Krönung Sr. Majestät Leopold II. zu Pressburg.« E szerint mint műkereskedő már könyvnyomdának is volt a tulajdonosa. 1792-ben a tönkre jutott Oderlitzky Antal könyvnyomdáját is megszerezte. Schauff tulajdonképen akadémiai rajzmester volt a pozsonyi nemzeti főiskolán és minden valószínűség szerint Mária Terézia rendelte őt ide. 1757. május 16-án született és csehországi Hermanmestetz városkában, iskoláit Prágában és Bécsben végezte. – Kiváló műérzéről és akkori városi tanácsunk rövidlátásáról fényes tanúságot szolgáltat a következő esemény.

Schauff Nep. János a következő művek szerzője: »Theorie der Säulenordnungen sammt einer ungarischen Säulenordnung« (Pozsony 1790), »Allgemeine Begriffe von Künsten und Künstlern« (Pozsony 1794) és »Grundbegriffe der schönen Baukunst« (Bécs 1806), melyekkel eléggé dokumentálta műérzékét. Önzetlenül törekedett azonban arra, hogy saját érzéke a művészet iránt polgártársaiban is találjon pártfogókra, a minek elősegítésére a városi tanácsnak a következő ajánlatot tette: »Schauff Nep. János, a helybeli nemzeti főiskola rajzmestere és egy műkereskedés tulajdonosa 1802. január 7-én városi tanácsosok kiküldetését kérelmezi, mert néhány száz darab keret alatt levő akadémiai rajzból álló gyűjteményét egy nyilvános muzeum alapjául felajánlani óhajtja és csekély tehetségét is ez intézmény felvirágoztatására akarja fordítani.« Albrecht György és Nagy István városi tanácsosok küldettek ki, kik 1802. február 27-én következő jelentést tettek: »Albrecht György és Nagy István városi tanácsosok jelentése Schauff Nep. János, az építészet »szabad« művészenek előterjesztésére, mely szerint értékes szabadkézi rajzok gyűjteményét Pozsony városában alapítandó képzőművészeti muzeum alapjául felajánlja. A rajzok kitűnő nagy és kis fejeket, emberi testrészeket, különböző draperiákat, tájképeket, fákat, lombokat, virágokat és vázlatokat tartalmaznak.« A városi tanácsosok az ajánlat elfogadását javasolják, de a városi tanács azt a következőkben visszatartja: »Minthogy e tárgy kizárólag a tudományos szakot illeti és a városi tanácsnak ügykörébe ez nem tartozik, forduljon Schauff János ez ajánlatával a királyi iskolai főigazgató-

sághoz.« Így veszítette el Pozsony városa az értékes műkincset és a képzőművészeti muzeumot.

Schauff Nep. János mélyen sértve érezte magát, mert már 1802. márczius 1-én eladta könyvnyomdáját 3300 rajnai forinton Belnay György Alajos, a pozsonyi kir. akadémia nyilvános tanárjának és előbb Bécsben, majd szülőhelyén tartózkodott, a hol 1812-ben meghalt.

Érdekesnek tartom Schauff »tulajdonjogosan szabadalmazott könyvnyomdájához tartozó felszerelések és apparatusok főkimutatását«, a miért részletesen közlöm: »1. összesen 50 méter-mázsa betüanyag; 2. kilencz nagy regál szekrényekkel; 3. négy regál kihúzó fiókkal; 4. áztató kövek, deszkák és formák stb.; 5. kis rézfúvó firnászfőzéshez; 6. egy betüszekrény; 7. két könyvnyomdai sajtó; 8. egy réznyomó gép; 9. a hozzátartozó czégtábla és a kiadványok.«

Belnay Alajos kir. akadémiai tanár 1802. márczius 2-án kérelmezi a Schauff Nep. Jánostól megvett könyvnyomdának saját nevére való átíratását és a polgárjog megadását. Kérelmét teljesítik. E könyvnyomda az apácza-pálya 294. számú házában talál elhelyezésre.

Ez időben bukkanunk ismét Patzkó nevére; mert majdnem bizonyosnak vehetjük, hogy az öreg Belnay, vagy már fiai, kikre a könyvnyomda átszármazott, megvették az 1818. évben tönkre ment Patzkó-féle könyvnyomdát és azt saját nyomdájukkal egyesítették. Így tekinthetjük Patzkó Ferencz Ágostont is könyvnyomdánk egyik alapítójának.

1820-ban Pozsonyban a következő négy könyvnyomda állott fenn: Landerer Lajos, Weber Simon Péter, Belnay örökösei és Snischek Károly.

A Belnay testvérek, Lajos és János »Belnay örökösei« czég alatt 1829. február 1-ig vezették a könyvnyomdát, mely napon a következő engedményt bocsátották ki: »Engedmény, mely szerint alulírottak mostoha anyai részünkről az apácza-pálya 294. számú házunkat, az ott elhelyezett könyvnyomdánkkal együtt, sógorunknak, nemes Kováts Pál úrnak, a közöttünk már meghatározott feltételek mellett engedményezzük és annak tulajdonába bocsátjuk. – Pozsony, 1829. február 1. Belnay Lajos, Belnay János.«

Nemes Kováts Pál, a tanügyi bizottság és a központi vizsgáló collegium ülnöke, mint a »Belnay örökösei« czégnek folytatólagos tulajdonosa 1842. január 1-én mint eladó és Landerer Lajos és Heckenast Gusztáv urakkal egyetemlegesen mint vevők közt adás-vevési szerződés jön létre. »Magasabb helyre való rendelés« következtében Kováts szabadalmát nem értékesítheti többé és ennél fogva eladja könyvnyomdáját Landerer és Heckenastnak 9000 pengő frton. Utóbbi akkoriban Pesten igen tekintélyes könyvkereskedésnek volt tulajdonosa és Landerer Lajossal, ki helyben hosszú idő óta kiváló könyvnyomdász volt s kinek nagyatyját, Landerer János Mihályt, kitünő és sokoldalú tevékenysége elismerésül II. József császár 1786-ban a magyar nemességgel és a »fűskúti« előnévvel tüntetett ki, egyetemben megvette e könyvnyomdát. Azonban a szabadalom átíratása az akkori politikai állapotok (1848) miatt nem volt kivihető és így a »Belnay örökösei« czég is érvényben maradt. Ez időben már a Ventur-utcában találjuk e könyvnyomdát.

Landerer és Heckenast pesti könyvnyomdájukat szoros összeköttetésbe hozták a pozsonyival és így két helyről szolgálták lelkesen a magyar irodalmat és műveltséget. A szabad sajtó első termékei, a »Tizenkét pont« és a »Talpra magyar«, a pesti nyomdából kerültek ki.

Tíz év múlva, 1852. június 27-én Landerer és Heckenast a pozsonyi könyvnyomdát művezetőjüknek, Schreiber Alajosnak 8500 pengő frton eladták, de az aktívák és passívák nélkül. Augusztus 19-én Attems gróf, a pozsonyi kerület főispánja megadja Schreiber Alajosnak a személyi engedélyt, mely szerint »az általa egyesített Belnay és Weber könyvnyomdát saját neve alatt vezetheti.« Így a harmadik egyesítés a Weber Simon Péter és fia könyvnyomdájával is megtörtént.

Említésre méltó Schreiber Alajosnak a cs. k. helytartósághoz intézett beadványa, melyben könyvnyomdájának elismerését mint ingatlan tulajdon kérelmezte, de visszautasították. E határozat ellen visszkeresetet indított, mire az elismerést elnyerte és e könyvnyomda máig is a tulajdonos ingatlanát képezi.

Az 1851. évben kezdte Angermayer Károly tanéveit Landerer és Heckenast könyvnyomdájában és azokat 1857. január 1-ig Schreiber Alajosnál folytatta. E napon történt felszabadulása, de csak 1859. márczius 28-án hagyta el Schreibert. Két nap múlva, márczius 30-án Bécsbe Eurich Sándorhoz ment, majd 1861. márczius 14-én Landerer és Heckenast könyvnyomdájában Pesten talált alkalmazást. A hatvanas évekkel beköszöntött ismét a szabad gondolkodás ideje, mely új ágakat szebb és üdébb virágokkal fakasztott a magyar irodalom százados törzsén. Kiváló magyar költők és írók művei láttak napvilágot Landerer és Heckenast kiadásában. És a »Vasárnapi Ujság« – Pákh Albert vezetése és költőkirályunk Jókai Mór közreműködése mellett – a legtekintélyesebb íróinkat egyesítette. – Angermayer alkalmazásának utolsó évében ez előkelő lapnak volt metteurje Landerer és Heckenast könyvnyomdájában, hogy – mint Träger, e nyomda kiváló vezetője mondani szokta – »az ujságcsinálást is megtanulja.« Pestről ismét visszatért Schreiberhez Pozsonyba, hol a nyomdai művezető állását vállalta el. De nem sokáig, csak 1868. decemberig vezette ily minőségben a könyvnyomdát.

Schreiber Alajos 1869. január havában kiadott körlevelének első bekezdése t. i. így szól: »Jelen soraimban tisztelettel jelentem, hogy én, eddigi ügyintézőmet Angermayer Károly urat, több évi hű és sikerteljes munkásságának elismerésül a mai naptól kezdve nyomdászati üzletembe részvevőkép magam mellé alkalmaztam legyen.«

E viszony 1871-ben megszűnt, a mikor Angermayer Károly megvette a könyvnyomdát.

A pozsonyi Landerer és Heckenast-féle könyvnyomdának íme Angermayer második utóda; a pesti könyvnyomda pedig két év múlva, 1873-ban, szintén czéget cserélt, a mennyiben ez évben keletkezett a »Franklin« irodalmi és könyvnyomda-részvénytársaság, mely megvette a pesti testvérintézetet és melynek egyik főrésztvényese Heckenast Gusztáv volt.

Miképen Heckenast a »Franklin-Társulat« útját szakképzettségével egyengette azon magas színvonal felé, melyet ma elfoglal, éppúgy adott atyailag jóakaró tanácsokat még fiatal utódjának a nyugalomba vonult Schreiber Alajos, Pozsony város tiszteletre érdemes polgára.

Angermayer Károly 1871. július 1-én lépett a nyilvánosság elé saját bejegyzett czégével, mely czég: »Angermayer Károly, ezelőtt Schreiber Alajos« a mai napon ünnepli fennállásának negyedszázados évfordulóját.

Angermayer a könyvnyomdával együtt elődjének gazdag kiadványait is átvette, – nagy számú állami nyomtatvánnyal együtt, melyek nyomtatása az egyetemi nyomda alapításával azonban annak hatáskörébe kerültek – melyekből még ma is megjelenik, természetesen háromszoros tartalommal, a »Pozsonyi Útmutató« (»Pressburger Wegweiser«).

Schreiber Alajos 1873. december 31-éig bérben birta a »Städtische Pressburger Zeitung« kiadási jogát. 1874. január 1-je óta Magyarország e legrégebbi hirlapja – Landerer János Mihály adta ki először 1764. július 14-én és 133 éves multjáról sokat és érdekeset mesélhet nekünk – Angermayer Károly tulajdonát képezi, a ki, hogy az akkori dörzsölődések ismétlésének elejét vegye, a »städtische« elnevezésről lemond és ezóta jelenik meg a városi czimer és felirat nélkül a »Pressburger Zeitung.«

Mint tapasztalt szakember Angermayer gazdagította és nagyobbította könyvnyomdáját. Már az 1878. budapesti »Könyvnyomdászati szakmunka-kiállításon« elismerték könyvnyomdájának haladását. Az 1877., 1878. és 1879. években nagy gyorsajtókat állíttatott a nyomtatás

szolgálatába; néhány évvel később pedig légszeszmozdonyt rendezett be a gépek hajtására. Kisebb és nagyobb accidenz- és kézi sajtókat is szerzett, az accidenz- és szedő-anyagot pedig évről évre gyarapította.

A könyvnyomdászat munkák előállításában mindenkor megfelelő része volt a pontosságnak, a szakszerű helyességnek és a jó ízlésnek és ezért megérdemelte Angermayer Károly azt a kitüntetést, mely őt az 1885. Budapesti országos kiállításon a nagy kiállítási érem elnyerésével, »jó ízlésért«, érte.

Angermayer Károly becsületes jellemével, alapos szakképzettségével könyvnyomdájának vezetésében és mint laptulajdonos önzetlenségével kivívta polgártársainak tiszteletét és sok jó barátot szerzett. Polgártársainak bizalma szülővárosának, Pozsony sz. kir. város törvényhozá- sában képviselővé tette és e kívül is sok tiszteletbeli állást foglal el intézeteknél és egyesü- leteknél.

*

Fejtegetéseinkben eljutunk az 1896. évhez, a mikor hazánk ezeréves fennállásának fényes ünnepét üli. A millenniumi kiállítás, melynek sikerén minden magyar közreműködött, bizonyítékot nyújt a külföldnek is Magyarország hatalmas fejlődéséről. E kiállításon a papir- és sokszorosító-ipar termékeit is külön, igen ízléses csarnokban rendezték el. Itt találjuk Angermayer intézetének kiállítását is. Az első emeleten, az egyetemi nyomdával határosan, látjuk azt a nagy bőrkötésű könyvet, mely több mint 450 nyomtatványt tartalmaz a legkülön- bözőbb kivitelben és csoportosításban, az iroda-helyiség, a szedő- és géptermekek keret-alatti fényképfelvételeit, továbbá a »Pressburger Zeitung« 1896. márczius 10-iki millenniumi ünnepi számát és az intézetben készített különféle műveket és brochure-okat jelentékeny számban.

Magyarország szeretett, legalkotmányosabb királya, Ő Felsége I. Ferencz József, a milleniu- mi ünnepek és budapesti tartózkodása alatt szeretetének hű magyar népéhez annyi magasztos tanujelét adta, hogy minden nap, melyen Ő Felsége a kiállítást megtekintette, az egész magyar nemzetnek volt örömnapja. A király dicsérő szavaival elismerte a magyar ipar fejlettségét és gyakran adott kifejezést legmagasabb megalégedésének az ezredéves országos kiállítás sikere felett.

A XV. csoport, papir- és sokszorosító-ipar kiállítói számára is beköszöntött az örömnap 1896. május 16-án. Ő Felségének legmagasabb látogatását e csoportban bejelentették és az ország minden részéből összegyűltek e napra a kiállítók. Angermayer Károly és e sorok írója ez alkalommal szintén a fővárosba utaztak.

Délutáni 4 óra felé megjelent Ő Felsége, Dániel kereskedelemügyi miniszter és Schmidt kiállítási igazgató kíséretében. A pavillon előcsarnokában Falk Zsigmond lovag mint csoport- elnök üdvözlő szavakat intézett Ő Felségéhez és harsogó éljen hangzott el, midőn a szeretett magyar király a pavillonba lépett és megkezdte körútját. Falk Zsigmond lovag adta a magyarázatot.

A kiállítók tárgyaiknál helyezkedtek el, Angermayer Károly szintén. Falk lovag bemutatta Angermayer Ő Felségének, mire a király megszemlélte tárgyait. Angermayer felemlítette, hogy a »Pressburger Zeitung« kiállított ünnepi száma arra az alkalomra készült, a mikor Magyarország felséges királyával egyetemben megüli hazánk ezeréves fennállását; továbbá azon ünnepi számot is érintette magyarázatásaiban, mely Frigyes főherczeg és Izabella főherczeg- nő ő fenségeik ünneplése alkalmából készült és a figyelmes szem észrevehette a kellemes hatást, melyet e nyilatkozat Ő Felségére tett. A király ezt a kérdést intézte aztán Angermayer- hez:

»Pozsonyi Ön?«

Az igenlő válasza Ő Felsége megtekintette még a kiállított könyvnyomdai munkákat és aztán így szólt:

»Valóban nagyon szép munkák!«

Aztán Ő Felsége folytatta körútját. A király elismerő szavai azonban mindvégig magasztos, szép dicséretet képeznek Angermayer Károly számára! – –

*

Évek és napok szálltak el a mult ölébe. Ha rózsák lettek volna, gyakran talán tövistől övezve, ma egy csokorba köthetnők, mert számuk – huszonöt! Illatukkal újra felidézik az emlékezetben az elmúlt időket, hogy szeretett jubilánsunknak megmutassák azt a bokrétát is, melyet saját maga szedett önmagának. Az élet kertjéből találunk virágokat benne. Munka, szorgalom és becsületesség: így hívják ezeket! – –

Ma, 1896. július 1-én kétszeres örömmünnetet ülünk: könyvnyomdánk 125 éves fennállását (1771–1896) és szeretett, édes atyám negyedszázados (1871–1896) főnökjubiläumát.

Az érzélem forrásából öröm és háladatosság fakad e napon; de a szavak árja nem képes egyesülni velük! És a nagy Istenhez emelem fel tekintetem és kérem szívből őt: »Mindenható Isten! oltalmazd és tartsd meg őt még sokáig, nagyon sokáig nekünk!«

A 125 éves könyvnyomda viruljon továbbra is, miként az öreg fa, melynek egészséges gyökereiben minden tavasszal friss életnedv kering.

*

Angermayer Károly könyvnyomdája az 1896. ezredéves országos kiállításon a kiállítási érmet nyerte »jó munkáért és jó ízlésért.«

Angermayer Károly könyvnyomdájának jelen története először megjelent a »Pressburger Zeitung« tárczarovatban 1896. július 1-én. Elfoglaltságunk az ezredéves ünnepélyek miatt nem engedte akkor megvalósítanom hő óhajomat, hogy e kis történeti összeállításomat szeretett atyám tiszteletére csinosabb kiállításban kiadhassam, a mit most örömmel pótolok, megjegyezvén, hogy munkámat e második kiadásában néhány adattal még megtoldottam.

Pozsony, 1897. február havában.

A szerző.